

Lovundbåten – Nord-Norges eneste bevarte middelalderbåt

Det er betraktelig lettere å grave ut skipsfunn på land enn under vann. Så hva gjør man når det er et skipsfunn under vann som skal undersøkes? Man tømmer bukta for vann! Det var i alle fall løsningen da Tromsø Museum ville undersøke det eneste kjente gjenværende skipsfunnet fra middelalder i Nord-Norge, Lovundbåten. Helt siden båten ble funnet under sanduttak i 1976, har det vært knyttet stor lokal interesse for det unike funnet, og det var den lokale interessegruppa for båten som initierte og finansierte årets prosjekt.

Forundersøkelse

Vi visste nokså lite om båten fra før og prosjektet ble derfor definert som en forundersøkelse (Falck et al. 2016). Interessegruppa for Lovundbåten hadde på forhånd et uttalt ønske om å ta opp båten for å stille den ut lokalt, men usikkerheten rundt vrakstatus og bevaringsforhold var gode argumenter for å først vurdere kulturminnets tilstand. Vi visste at det hadde gjennomgått røff behandling da det møtte grabben som tok ut sand i 1976, men vi visste ikke hvor mye som var igjen eller hvilken tilstand restene var i. Det aller viktigste var å bringe på det rene hvorvidt det ville egne seg for en utstilling, eller om verdien av funnet rett og slett var bedre ivaretatt om det ble liggende. Var det nok igjen til at man kunne lage en rekonstruksjon? En forundersøkelse ville uansett skaffe oss masse ny og verdifull kunnskap: om byggeteknologi, dimensjoner og lastekapasitet.

Lovund – ei lita øy på ytterkysten av Helgeland

Lovund ligger i Lurøy kommune, ei god fergestrekning fra fastlandet. Landskapet kan beskrives som en opprevet og værhard ytterkyst, med tussenis av holmer og skjær. Innseiling mot fastlandet fra ytre lei har vært forbundet med stor fare i vind og dårlig sikt (Den Norske Los 1885:46). I dag er øya et lite samfunn med i underkant av 500 innbyggere. Samfunnet er i vekst og lever i stor grad av fiskeoppdrett. Historisk sett har folk på øya drevet med fiske, fangst og småbruk, og øya er også kjent for fuglefjellet. Her hekker lundefugl og alke, noe som har bidratt til økonomien

FUNNET: Her jobbet det mest å grave fram restene av Lovundbåten.

ALLE FOTO: STEPHEN WICKLER, THOMAS MUSEUM.

STRAND: Båten ble pådrøftet av et gravemaskin i 1976, først nå ble den gravd fram.

LAVVANN: Båten ble først og til slutt gravd fram under vannet, men ble ikke krefter har gjort det mulig å grave den fram.

Den eneste av sitt slag i hele Nord-Norge:

Funnet på strandaer helt unikt

På Lovund har de nå startet med utgraving av en over 500 år gammel båt som ble oppdaget for 40 år siden.

ANDRÉAS THINGSTAD
MUSEUM

et samarbeid mellom Tromsø Museum og Norsk Maritimt Museum.

– Vi har vært at den har vært her siden funnet ble gjort i 1976. Nå har vi jobbet med den nå i fire dager. Båten er omtrent 12 meter lang og har muligens gått om i 1500-tallet. Den har 12 bord på hver side, sier arkeolog Tori Falck i Norsk Maritimt Museum.

Ukjent historie

De kan ikke si noe om hva som er historien bak den gamle båten.

ten som er datert helt tilbake til 1400, altså perioden etter anslutningen til landet.

– Det er altså gammelt at vi kjennet ikke til historien om båtens historie opp her i tillegg er det få skriftlige kilder fra området i den perioden, så derfor er det som har brukt båten er vanskelig å si noe om, forteller Falck.

Båten er datert på bakgrunn av skiltet dendrokronologi, eller av fra datert i treverket på fellestunne.

– Det er veldig fint å jobbe

med de her på Lovund, for det er en helt enorm interesse for båten. Det har vært et ønske lenge siden 1976 at det skulle gis noe mer informasjon, forteller arkeologen.

Pådrøftet av gravemaskin

Stjefartøyet som heter navnet Lovundbåten har vært kjent i området siden 1976 da den ble pådrøftet av en gravemaskin.

– Det ble gjort arbeid med å ta opp sand med gravemaskin, og

denne rev så las en del av båten, siden da har vi vært at det var et arkeologisk skattefunn i boka her, forteller Tori Falck.

og i 2005 for det første i år ble gjort et større arbeid med Lovundbåten.

Hjelp fra lokale

En egen interessegruppe i samfunnet har engasjert seg mye i å gjøre nærmere undersøkelser knyttet til båten. De har de siste dagene bidratt med både støtte i økonomisk form og for å tilrettelegge for undersøkelser. Båten ligger i utgravingen under vannet, men så den er kun tør når det er lavvann.

– Vi har fått god hjelp så at vi har kunnet jobbe med det de dagene vi har vært her. Det er et veldig team. Fra musealderen kjennet vi bare til ett tidligere funn som ble gjort på Trømsø, men den er gravd bort og finnes ikke lenger, forteller arkeologen.

– Det er få skriftlige kilder som forteller om hvordan båtene deres så ut på denne tiden. Båten er så liten at det ikke er nevnt i så mye skriftlige kilder, forteller Falck.

Figur 1. Det var stor interesse for prosjektet både fra lokal media og beboerne på Lovund. Vi hadde daglig besøk av både fastboende og besøkende til øya. Det er på grunn av initiativ fra den lokale interessegruppa for Lovundbåten at prosjektet ble igangsatt i 2016. Artikkel i Avisa Nordland 02.05.2016.

og til matfatet. Også i middelalderen bodde det folk på Lovund, og selv om kunnskapen om den er marginal, er det en gårdshaug på øya. En gårdshaug er en rik kilde til bosetningshistorien på et sted ved at gjenstander og bygningsrester har akkumulert seg over lang tid, og dermed kan fortelle om både dagligliv, økonomi og handelskontakter.

Søringer på nordlandstokt

Gjennom mange år med arkeologiske prosjekter har NMM utviklet høy kompetanse på utgraving og dokumentasjon av skipsfunn, og det var denne kompetansen som brakte våre arkeologer på nordlandstokt. På forhånd hadde den lokale interessegruppa gjort lokaliteten tilgjengelig for både gravemaskin og spade ved hjelp av store pumper. Innløpet til bukta der båten ligger, Hamnholmvalen, er også sperret av en mur, som gjør at man ved ekstremt lavvann får god hjelp til å holde vannet fra storhavet ute. Dykkerutstyret kunne vi altså la ligge igjen hjemme. I løpet av tre flotte dager på Lovund i slutten av april, ble båtfunnet gravd fram av arkeolo-

*Figur 2. Det karakteristiske Lovundsfjellet i horisonten. På bildet ser man også ferga som går med flere avganger daglig mellom Stokkvågen på fastlandet og Lovund.
Foto: Tori Falck/NMM.*

ger fra NMM og Tromsø museum. For oss som var med fra Oslo ble dette et fredelig avbrekk både fra støyende omgivelser på travle byggeplasser og mer dagligdags kontorliv.

Det er heller ikke første gang arkeologer fra NMM reiser til Helgeland for å grave båt. Funnet fra naboøya Træna, Husøyvraket, ble i sin tid undersøkt av Svein Molaug fra Norsk sjøfartsmuseum sammen med Povl Simonsen fra Tromsø Museum (Wickler 2016). Dette var helt tilbake i 1958 og 1959, og var den første utgravingen av et arkeologisk skipsfunn i Norge, om man ser bort fra mer berømte skipsgraver. At de to eneste kjente skipsfunnene fra middelalder i Nord-Norge er gjort på naboøyer langs Helgelandskysten er spesielt. Begge fartøyene er forlatt i flomålet eller grunt vann. Størrelsesmessig er de ulike, da Husøyvraket kan ha vært over 20 meter, og mer må betegnes som et skip. Det er bygd i furu. Men fartøyene fra Lovund og Husøy er begge spor etter maritim virksomhet i den nordnorske seinmiddelalderen, og Husøyvraket peker seg ut som spesielt interessant fordi det var bevart så mange gjenstander om bord. Gjen-

standsfunnene representerer mange ulike typer aktiviteter og illustrerer sjømannslivet gjennom flere vinklinger enn kun det økonomiske. Kanskje mest spesielt er funnene av spillbrikker, terninger og beinfløyter (Wickler 2016), men også fiskeutstyr er representert. Husøyvraket ble mudret bort i 1984.

Lovundbåten – også en søring på nordlandstokt?

Etter at Lovundbåten var gravd fram, først med gravemaskin, så med spader og graveskei, ble den dokumentert med fotogrammetri. Den er trolig spiss i begge ender, med rett akterstevn og trolig krum forstevn. Ingen stevindeler er funnet, så dette er basert på antagelser. En beregning gjør at vi mener båten har vært mellom 10,9 og 11,4 m lang. Den har hatt 12 bordganger og esingslist på ripbordets innside. Bordene er klinket med

Figur 3. Utgravingsfeltet på morgenen den 30. april 2016. Jostein Gundersen, Sven Ahrens og Stephen Wickler pumper først ut oppsamlet vann før utgravingen kan fortsette. I bakgrunnen ser man muren som forhindrer at storhavet skyller inn. Foto: Tori Falck/NMM.

jernnagler og firkantede roer. Vi kan på bakgrunn av anslått lengde på båt og avstand mellom band anta at båten har hatt 20-22 bandrekker. En del av skroget ligger *in situ*, men det ligger mange løse båtdeler rundt og store partier er brutt av og skadet. I sør avgrenses den faste delen av skroget av original ende på kjølen. I nord, forut i båten, er avgrensingen noe mer usikker (Falck et al. 2016:14-15). Vi vet foreløpig lite om seilføring. Etter at dokumentasjonsarbeidet var ferdig, dekket vi den til med sand igjen. Det følte rart, men nå vet vi at den ligger trygt – til vi eventuelt kommer tilbake.

Fra før av visste vi fartøyets alder. Datering var gjort både ved hjelp av radiokarbondatering og årringsdatering, og eiketømmeret stammer fra midten av 1400-tallet. Kunnskapen om bosetningene langs Helgelandskysten og organiseringen av handelen med Bergen på denne tiden er begrenset. Om vågastevnet og vågaflåten i middelalderen i Lofoten skriver historikeren Alf Kiil:

Naturlig nok ville det på et slikt sted der folk årlig møttes, snart vokse frem et kjøpsteve eller marked. En viss byttehandel kom sikkert tidlig opp. Folk ute i øydistriktene trengte båter og all slags trevirke. De som bodde i skogrike distrikter, og finnene inne i fjordene kunne skaffe slikt, vel også pelsverk, huder og kjøtt, som de så byttet med tørrfisk, selspekk og tran. (Kiil 1993:13).

Lovund tilhører de skogfattige øydistriktene, og har ikke kunnet drive med båtbygging av dimensjonene til Lovundbåten med eget virke. Samtidig må båten ha vært helt essensiell for økonomi og overlevelse så langt ute i havet. Resultatene til nå (analyser av proveniens på tømmeret), viser at Lovundbåten ikke kom fra fjordstrøkene i Nord-Norge, slik som Kiil viste til i sitatet over. Båtbygging i fjordene (ofte med bruk av furu) er kjent fra skriftlige kilder. Derimot viser proveniensens at tømmeret (eik) har vokst et sted på Sørlandet. Dette knytter Lovundsamfunnet til det sørlige Norge, trolig via handelen med Bergen. Enten er det en båt som kom sørfra for å drive handel og/eller fiske, eller det er snakk om en båt som lokale fiskere har skaffet seg gjennom å drive handel med tørrfisk på Bergen (Wickler 2016). Seinmiddelalderen er formative år for den seinere tørrfiskhandelen, jektefarten og bygdefarsbruket. Organiseringen i middelalderen er lite kjent i de skriftlige kildene, og Lovundbåten bidrar derfor direkte inn i et kunnskapshull. De som brakte fisk og fiskevarer nordfra til Bergen, ble kalt «nordfarer». Begrepet kan ifølge Kiil (1993:18) både omfatte handelsfolk som dro nordover, og folk nordfra som reiste med

Figur 4. Lovundbåten dokumentert med fotogrammetri, før den ble dekket til med sand igjen. Foto og modell: Sven Ahrens/NMM.

tørrfisk sørover til Bergen for å omsette denne. Begrepet skilte dem fra borgerskapet i Bergen, uavhengig av hvilken annen identitet de måtte ha. Det skilte dem også fra bøndene som leverte smør og andre gårdsprodukter til markedet i byen. Bygdefarsordningen innebar normalt sett at en velstående mann eide et fartøy som fiskerbøndene i ei bygdl/område i fellesskap befraktet til Bergen.

Vi kan ikke forvente å kunne sette to streker under svaret på hva historien til Lovundbåten er, hvem som eide den og hvorfor den ble forlatt på grunt vann i Hamnholmvalen. Båten gir oss likevel en unik mulighet til å diskutere disse spørsmålene med et empirisk eksempel i en ellers kildefattig situasjon. Analyser av båten i seg selv og en del mindre gjenstandsfunn om bord, forventes å kunne kaste lys over historien til Helgelandskysten og Nord-Norges handel med Bergen.

Fra forundersøkelse til full utgraving, konservering og utstilling?

Det er ingen tvil om funnets kulturhistoriske verdi, som må betegnes som viktig både i nasjonal og lokal målestokk. Årets undersøkelse viser at selv om båten er skadet, er det mulig å lage en god rekonstruksjon. Dermed mener vi det også er mulig å lage en flott utstilling av funnet. Dersom avgjørelsen faller på et «ja til full utgraving!», er det faktisk månen som avgjør når det skal skje. I juni 2017 er det en periode med ekstremt lavvann (LAT, laveste astronomiske tidevann), og dette er tidspunktet som er peilet ut for en eventuell ny tur til Lovund.

Kilder

Den Norske Los 1885 Udgivet af Norges geografiske opmaaling.

Kristiania.

Falck, T., S. Wickler og S. Ahrens, 2016 Rapport. Lovundbåten.

Norsk Maritimt Museum – Arkeologisk rapport 2016:2.

Kiil, A. 1993 *Da bøndene seilte. Bygdefarsbrukets historie i nordlandene*.

Messel forlag: Oslo.

Wickler, S., 2016 Medieval shipwrecks from North Norway and their contribution to understanding maritime interaction and trade.

International Journal of Nautical Archaeology 45.1: 59–76.

